

ТРАДЫЦЫІ І НАВАЦЫІ Ў КУЛЬТУРЫ

М. А. Бабчанок (Мінск, БДПУ)

ПРЫЧЫНЫ І НАПРАМКІ ТРАНСФАРМАЦЫІ БЕЛАРУСКІХ АКАЗІЯНАЛЬНЫХ АБРАДАЎ І ТЭКСТАЎ

Аказіянальныя (лац. *occasionalis* – выпадковы) – гэта абрады, якія ўзнаўляюцца ў быццё не рэгулярна, а толькі пры неабходнасці ці ўзнікненні асаблівых, часцей крытычных, крызісных абставінаў. Аказіянальныя абрады ахоплівалі тыя сферы жыцця чалавека, якія знаходзіліся не пад уладай чалавека і якія ён не мог змяніць або нейкім чынам уздзейнічаць на іх. Гэтыя сферы жыцця датычацца прыродных, бытавых з’яў і здароўя чалавека. Аказіянальны абрад уяўляе сабою сінтэз магчымых дзеянняў, тэкстаў, сімвалаў, матэрыяльных рэчаў, якія толькі ў пэўны момант і толькі ў сваім адзінстве могуць дасягнуць выканання сакральнай функцыі. Асноўнай задачай аказіянальных абрадаў з’яўляецца непасрэднае магчымае ўздзеянне на прыродныя і ўвогуле жыццёвыя працэсы.

Беларуская аказіянальная абраднасць даволі часта падвяргалася трансфармацыйным працэсам. У залежнасці ад вядучых фактараў, якія ўплывалі на яе істотнае змяненне, можна выдзеліць некалькі прычын трансфармацыі аказіянальных абрадаў:

- *рэлігійныя* – звязаны са зменамі ў рэлігійных уяўленнях чалавека, якія эвалюцыяніравалі ў гістарычным развіцці ад першапачатковых форм (пакланення прыродзе, татэмізму, фетышызму, анімізму) да сучасных сусветных рэлігій і неакультуаў. Самым уплывовым фактарам трансфармацыі стаў прыход хрысціянства і паступовае пранікненне ў абрадавую сферу хрысціянскіх царкоўных тэкстаў і атрыбутаў.
- *сацыяльна-палітычныя* – гэта змены ў сацыяльна-палітычным развіцці дзяржавы і грамадства, што мае значны ўплыў і на духоўную сферу. Гэтыя працэсы звязаны з істотнымі змяненнямі беларускай абраднасці ў сувязі з яе прыстасаваннем да новых сацыяльных і палітычных умоў. Важнымі прычынамі трансфармацыі беларускіх аказіянальных абрадаў былі працэсы урбанізацыі, змены ўлады (напрыклад, прыход савецкай улады), правядзенне дзяржаўнай палітыкі супраць народнай культуры і іншыя.
- *навуковыя дасягненні* – звязаны з уплывам навуковага прагрэсу на духоўнае жыццё людзей. Пашырэнне навуковых ведаў пра прыроду, жывы і нежывы свет садзейнічала істотным зменам ва ўяўленнях чалавека аб навакольным асяроддзі, што мела адмоўны ўплыў на магчымыя ўяўленні людзей. Вера ў магчымыя магчымасці аказіянальнай абраднасці істотна страцілася, працэс змянення абрадаў быў звязаны з іх прыстасаваннем да новых умоў. Вынікам такой трансфармацыі з’явіўся пераход элементаў аказіянальных абрадаў у новыя фальклорныя формы.

Трансфармацыя аказіянальнай абраднасці ўяўляе сабой заканамерны працэс, у якім можна вызначыць некалькі напрамкаў.

Змяненне атрыбутыўнага апарату. Гэта трансфармацыйныя працэсы, якія датычацца матэрыяльных рэчаў і жывых істот, што выкарыстоўваліся ў аказіянальным абрадзе.

Некаторыя з абрадавых атрыбутаў у працэсе бытавання абраду гублялі сваё значэнне і замяняліся новымі, больш дасканалымі атрыбутаў, якія адпавядалі новым жыццёвым умовам. Самае значнае змяненне рытуальных атрыбутаў было звязана з уключэннем у правядзенне аказіянальных абрадаў хрысціянскай сімволікі.

Змяненне функцыянальнай накіраванасці. Развіццё навукі і тэхнікі, а таксама і рэлігіі мае значны ўплыў на змяненне светапогляду чалавека, што выяўляецца ў пашырэнні ведаў пра навакольны свет, у памяншэнне веры чалавека ў магію. Гэта садзейнічала змяненню або нават і знішчэнню магчнай функцыі аказіянальных абрадаў. Прыкладам можна назваць змяненне рэлігійных уяўленняў пры пераходзе ад язычніцтва да хрысціянства.

Узмацненне драматызацыі. Адным з магчымых сродкаў магчнага ўздзеяння аказіянальнай абраднасці было рытуальнае прайгранне станоўчага вырашэння крытычнай сітуацыі, якое выяўлялася ў сімвалічных дзеяннях і тэкстах. У ходзе гістарычнага развіцця ў аказіянальных абрадах усё больш пашыраўся відовішчны кампанент, які ўтрымліваў тэатралізацыю абрадавага дзеяння. Рытуальныя ахвяры замяняліся сімвалічнымі прадметамі, аднак пры гэтым заставалася нязменным правядзенне пахавальнага абраду, што можна лічыць «тэатральным дзеяннем».

Змена сферы бытавання. Памяншэнне значнасці абрадавага комплексу ў жыцці чалавека садзейнічала трансфармацыйным працэсам, якія датычыліся ўсіх фальклорных жанраў. Змяненне функцый абрадавых дзеянняў і тэкстаў прывяло да пераходу адных фальклорных жанраў у другія. Многія аказіянальныя абрады, якія згубілі сваю магчуную накіраванасць, трансфармаваліся ў іншыя фальклорныя формы. Некаторыя элементы або матывы аказіянальных абрадаў можна сустрэць у песнях, прыказках і прымаўках, народных прыкметах і павер'ях. Гэта датычыцца абрадаў выклікання дажджу, тэксты якіх захаваліся ў значна змененым выглядзе ў дзіцячых прыпеўках, прыгаворах, закліках: «Дожджык, дожджык, секані...», «Ідзі, ідзі, дожджыку, зварым табе боршчыку. Паставім пад лаўкаю, накрыйем булаўкаю!» [1, с. 434], «Дожджык, дожджык, крапані: бабу з поля прагані» [2, с. 360]. На жаль, некаторыя гістарычныя падзеі, якія адбываліся на тэрыторыі Беларусі, садзейнічалі знішчэнню многіх элементаў нацыянальнай культуры. Беларускі абрадавы комплекс цярэў адмоўнае ўздзеянне не адзін раз, што было звязана з разнастайнымі палітычнымі і сацыяльнымі працэсамі. Некаторыя абрадавыя элементы захаваліся і ў наш час. Многія гаспадыні захоўваюць на выпадак узнікнення крытычнай сітуацыі такія сімвалічныя прадметы, як велікодныя яйкі, грамнічныя свечкі, зёлкі, асвачную ваду і іншыя.

Такім чынам, трансфармацыя аказіянальнай абраднасці ўяўляе сабой працэс істотнага змянення абрадавых элементаў пад уздзеяннем аб'ектыўных прычын, якія былі звязаны са значным уплывам на светапогляд чалавека. Паступовае адыходжанне традыцыйнага грамадства ад абрадавых нормаў з'явілася асноўнай прычынай трансфармацыі абрадавага комплексу, у тым ліку аказіянальных абрадаў.

Літаратура

1. Гульні, забавы, ігрышчы. – Мінск, 2003.
2. Дзіцячы фальклор. – Мінск, 1972.